

УДК 336.748.12(477)

ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЕВОЛЮЦІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

*І. М. Власюк, студентка обліково-фінансового факультету
Миколаївський національний аграрний університет*

У статті досліджується інфляція як економічне явище, її вплив на економіку України. Аналізується сучасний стан інфляції, можливий інфляційний ризик, а також висловлюються поради щодо ролі держави в його нормалізації.

Ключові слова: інфляція, індекс споживчих цін, індекс цін виробників, базова інфляція, дефлятор ВВП, антиінфляційна політика.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільності грошової одиниці є важливою передумовою економічного розвитку будь-якої країни. Створення цієї передумови є особливо актуальним для України, оскільки індекс споживчих цін як основний індикатор інфляції в Україні суттєво коливається і має тенденцію до прискореного зростання. Тому виникає об'єктивна необхідність підвищення ефективності державного регулювання інфляційних процесів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади інфляції, її динаміку досліджували такі вчені як: К. Р. Макконнел, С. Л. Брю, І. Фішер, К. Маркс, Ф. Енгельс, Д. Дорнбуш, Р. Шмалензі, Дж. Кейнс, Ж.-Ж. Ламбен, С. Бриттам, Д. Ріккардо, М. Фрідмен та інші. Фундаментальні теоретичні та методичні основи дослідження інфляційних процесів одержали подальший розвиток у дослідженнях багатьох видатних вітчизняних науковців, але особливо слід відзначити таких як: А. Гальчинський, П. Єщенко, В. Прісняков, Т. Ковальчук, М. Коваль, П. Гайдучький, С. Кораблін та інші.

Мета статті. Розкрити суть та особливості інфляційних процесів, простежити їх вплив на інші сфери економічного життя та дослідити динаміку інфляційних процесів в Україні за останні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфляція – тривале зростання загального рівня цін, що відображає зниження купівельної спроможності грошової одиниці. Основними факторами інфляції є: монетарні та немонетарні. До монетарних факторів інфляції відносять переповнення каналів грошового обігу грошима, внаслідок чого відбувається знецінення грошей та зниження їх купівельної спроможності. До немонетарних факторів належать: підвищення попиту на товари та послуги, збільшення витрат виробництва, сезонні фактори тощо.

Розмір множини товарів, ціни на які зростають, та довжина процесу зростання цін є важливими характеристиками поняття інфляції. Наприклад, слід вирізнити відносне зростання цін, за якого ціни на окремі товари (послуги) зростають значно швидше (нафта, наприклад), ніж інші, або ж останні можуть залишатися постійними. Відповідно, зростання цін в одному періоді та відсутність або ж надто слабе зростання в наступних не є інфляцією.

Через складність інфляційних процесів існують суперечності між різними економічними школами щодо причин її виникнення. Наприклад, згідно з монетарною теорією “інфляція завжди і всюди є грошовим феноменом” (Мілтон Фрідман). При цьому, визначення процесу зростання цін як грошового явища можливе лише за умови безперервності і тривалості в часі процесу зростання цін. Збільшення грошової маси (створення нових грошей) може призводити до зростання цін, однак цілком очевидним цей взаємозв’язок стає лише за високого зростання пропозиції грошей. Окрім збільшення пропозиції грошей, існує досить багато причин виникнення і розвитку інфляційних процесів.

“Інфляція – це податок, що може вводитися без прийняття закону”, – зазначив засновник монетаризму Мілтон Фрідман. Зростання цін призводить до зменшення реальної вартості утримуваних грошей (наприклад, зростання цін на 10% має той же ефект як і додатковий податок при купівлі даного товару). В той же час Уряд здобуває вигоду від інфляції, оскільки відбувається збільшення доходів внаслідок зростання номінальних значень вартості товарів (бази оподаткування).

Інфляція є протилежністю дефляції, котра проявляється в падінні рівня цін, що, в свою чергу, є підвищенням купівельної спроможності грошей.

Найбільш вивченими в західній економічній літературі є такі види інфляції:

- інфляція попиту – зміна цін, обумовлена підвищенням попиту на товари та послуги внаслідок зростання доходів населення, збільшення державних витрат тощо;

- інфляція витрат (інфляція пропозиції) – зміна цін, обумовлена зростанням цін факторів виробництва (сировини, електроенергії, палива, заробітної плати), що призводить до підвищення собівартості виробництва товарів чи надання послуг або до зниження їхньої пропозиції на ринку.

Види інфляції, що виділяються, пов’язані з певними специфічними ознаками. За критерієм відкритості розрізняють:

- відкриту інфляцію (виникає на ринках, де відбувається вільне ціноутворення);

- приховану інфляцію (виникає внаслідок товарного дефіциту, який супроводжується прагненням державних органів стримувати ціни на попередньому рівні. Це досягається шляхом блокування (замороження) цін).

За темпами знецінення грошей виділяють:

- повзучу інфляцію (зростання маси грошей в обороті із зростанням цін до 5% на рік);

- помірну інфляцію (зростання цін у межах від 5% до 20% на рік, що спонукає економічних суб'єктів вживати адаптаційних заходів);
- галопуючу інфляцію – характеризується стрибкоподібним, нерівномірним зростанням цін (20-50% на рік, інколи 100% на рік). Підвищення цін стає непередбачуваним і не піддається регулюванню;
- гіперінфляцію – характеризується надзвичайно високими темпами зростання цін (більш як 100% на рік), гроші починають втрачати свої функції, падає їх роль в економіці, поширюється бартер, порушуються фінансові та кредитні механізми [1].

Для визначення рівня інфляції використовують такі показники:

1) індекс споживчих цін (ІСЦ) – показник, що характеризує зміни загального рівня цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. ІСЦ відображає зміну вартості фіксованого набору споживчих товарів і послуг постійної якості з постійними характеристиками в поточному періоді порівняно з базисним. ІСЦ, зазвичай, використовують як показник загального рівня інфляції в економіці.

2) індекс цін виробників (ІЦВ) – показник зміни цін у сфері промислового виробництва.

3) базова інфляція – показник, що характеризує немонетарні чинники інфляції. Базова інфляція розраховується на основі ІСЦ та має на меті визначення стійкої динаміки цін з виключенням короткострокових нерівномірних змін цін, обумовлених шоками пропозиції, сезонними факторами, адміністративним регулюванням тарифів і цін.

4) дефлятор ВВП – показник зміни цін всіх товарів і послуг, що були вироблені на території країни протягом року. Розраховується як співвідношення показника ВВП у фактичних цінах звітного періоду та постійних цінах. Цей показник називають “індексом цін Пааше” [2].

Причини інфляції поділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх причин відносять:

- зростання цін на світовому ринку;
- скорочення надходжень від експорту;
- від'ємне сальдо зовнішньо-торгівельного балансу;
- структурні світові кризи, пов'язані зі зменшенням природних ресурсів;
- війни;
- зростання зовнішнього боргу. До

внутрішніх причин належать:

- надмірна емісія грошей;
- криза державних фінансів;
- монопольне положення великих;
- підприємств (необгрунтоване підвищення цін на товари та послуги);
- необгрунтоване підвищення заробітної плати без урахування росту, її продуктивності;
- надмірні військові витрати;

- деформація економіки;
- активізація “тіньової” економіки.

На рисунку 1 представлена динаміка річного індексу інфляції України в період з 2000 по 2014 роки.

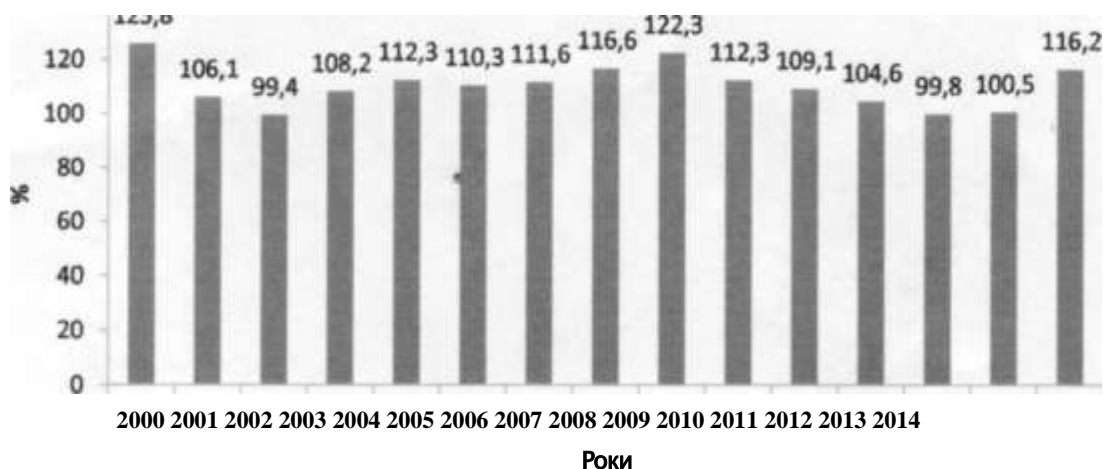


Рисунок 1 – Динаміка індексу інфляції за рік, %

Розглянувши дану діаграму, можна зробити висновки про те, що максимальний індекс інфляції за період 2000-2014 рр. спостерігався у 2000 році (125,8%). До 2002 р. він знизився до позначки 99,4%. Починаючи з 2003 року індекс поступово зростав і в 2008 становив 122,3%. З 2009 – почав знову падати і в 2012 склав 99,8%. На кінець 2014 року прогнозується індекс інфляції за рік, який становитиме 116,2%.

Зростання індексу споживчих цін (далі – ІСЦ) у вересні прискорилося до 2,9% (а в річному вимірі – до 17,5%), що було обумовлено:

- посиленням тиску на ціни з боку курсового чинника;
- завершенням впливу від’ємного сезонного чинника;
- підвищенням акцизів на тютюнові вироби.

Базова інфляція за місяць зросла до 2,7% (1,3 в. п. – внесок у зміну ІСЦ), у річному вимірі до 14,1%. Її вузька складова зросла на 4,9% (1,7 в. п. – внесок у базову інфляцію) та була найбільшою у 2001 році. Основним чинником такої динаміки було значне подорожчання одягу та взуття (на 7,9%).

Небазова інфляція, яка за вересень становила 3,1% (20,8% у річному вимірі), після трьох місяців стриманої динаміки (внаслідок здешевлення сирих продуктів на 4,5%) розпочала чинити основний вплив на зміну ІСЦ (внесок – 1,6 в. п.).

Ціни на сирі продукти харчування зросли на 3,5%, зумовлюючи 1,0 в. п. внеску в зміну ІСЦ. Суттєво зросли ціни на фрукти (на 5,2%) та м’ясо (на 4,3%), зважаючи на значну частку їх імпорту.

Адміністративно регульовані ціни продовжили зростати високими темпами п’ятий місяць поспіль – на 2,5% за вересень (0,5 в. п. – внесок у зміну ІСЦ). У звітному місяці відбулося чергове підвищення акцизів на

тютюнові вироби (на 5,0%), що разом із подорожчанням сировини обумовило збільшення вартості тютюнової продукції на 4,7%.

Другий місяць поспіль вартість палива зростала на 4,8%, що попри невеликий прямий внесок у зміну ІСЦ (0,1 в. п.) було додатковим чинником подорожчання інших компонентів споживчого кошика.

Зростання індексу цін виробників (далі – ЦВ) продовжило сповільнюватися п'ятий місяць поспіль – до 2,4% за вересень, однак у річному вимірі прискорилося до 26,9%. Як і в попередньому місяці у вересні суттєво зросли ціни в галузі добування кам'яного вугілля (на 12,7%), що пов'язано з обмеженням видобутку вугілля на сході України внаслідок закриття багатьох шахт та з ускладненням його постачання на переробні підприємства.

Зростання ІСЦ за вересень становило 2,9%. У річному вимірі інфляція зросла до 17,5% з 14,2% у минулому місяці.

Девальвація гривні до долара США у серпні (на 12,5%) спричинила посилення інфляційного тиску у вересні. Високі девальваційні очікування, незважаючи на стабілізацію міжбанківського курсу, формували високі очікування щодо інфляції.

Сезонний чинник, який стримував інфляцію у попередні три місяці, у вересні обумовлював незначний додатний внесок (0,1 в. п.).

Розглянувши інфляцію попиту, можна помітити зростання базового ІСЦ (далі – БІСЦ), який займає 47,7% у структурі ІСЦ, прискорилося до 2,7% за місяць та обумовило 1,3 в. п. внеску в зміну ІСЦ (у річному вимірі базова інфляція підвищилася до 14,1%, 6,7 в. п. – внесок у зміну ІСЦ).

Основний внесок у зростання базової інфляції здійснило підвищення вартості одягу та взуття на 7,9% (1,2 в. п. – внесок у зміну БІСЦ, 0,6 в. п. – у зміну ІСЦ) після її зменшення на 5,7% за попередні три місяці. Така динаміка цін була пов'язана з тим, що в червні-серпні здійснювався розпродаж запасів одягу та взуття, сформованих переважно на початку року, а вже у вересні в продажі з'явилися одяг та взуття нового сезону, які значною мірою було придбано за курсом, який сформувався в середині серпня.

У таких умовах зростання вузького базового ІСЦ у вересні становило 4,9% та було найбільшим за період з 2001 року). У річному вимірі вузька базова інфляція зросла до 13,9% (з 8,6% у попередньому місяці).

Зростання цін на продукти харчування з високим ступенем оброблення після трьох місяців уповільнення прискорилося до 2,0% у вересні внаслідок впливу на їх собівартість подорожчання сирих продуктів харчування. Підвищення цін на продукти з високим ступенем оброблення в річному вимірі (17,7%) продовжило обумовлювати основний внесок у базову інфляцію (7,4 в. п.).

У цілому ціни на продукти харчування та безалкогольні напої підвищилися на 2,9% за місяць та 17,4% у річному вимірі, обумовлюючи основний внесок (1,5 в. п. та 8,8 в. п. відповідно) у споживчу інфляцію.

Стримувати інфляцію продовжив сукупний попит, який тривалий період часу перебуває нижче свого рівноважного рівня.

Споживчий попит продовжив характеризуватись уповільненням зростання середньої номінальної заробітної плати (з 6,5% у річному вимірі в червні до 2,0% у серпні) та зниженням споживчих настроїв населення.

Проаналізувавши інфляцію витрат можна сказати про те, що небазова інфляція зростає до 3,1% за місяць та 20,8% у річному вимірі, спричинюючи основний внесок у споживчу інфляцію (1,6 в. п. та 10,8 в. п. відповідно).

Ціни на сирі продукти харчування, які становлять 28,2% в споживчому кошику, у вересні зросли на 3,5%, зумовлюючи 1,0 в. п. внеску в зміну ІСЦ. Сезонний чинник (-3,7%) продовжив чинити низхідний тиск на вартість овочів, однак їх вартість у вересні майже не змінилася (-0,3%) через зростання собівартості їх вирощування. Ціни на фрукти зросли на 5,2%, зважаючи на значну частку їх імпорту.

Продовжилося подорожчання м'яса (у вересні – на 4,3%), яке триває останні півроку та було викликано:

- підвищенням попиту м'ясопереробних підприємств на окрему внутрішню сиру продукцію, насамперед свинину, в умовах подорожчання її імпорту;
- зростанням цін на корми: їх індикатором є ціни на борошно, підвищення яких відбувалося з початку року та в цілому становило 30,8%;
- скороченням поголів'я свиней і великої рогатої худоби.

Загалом м'ясо та м'ясопродукти подорожчали на 3,8% за місяць та 19,1% у річному вимірі обумовлюючи 0,5 в. п. та 2,3 в. п. внески в зміну ІСЦ.

П'ятий місяць поспіль високими темпами продовжили зростати адміністративно регульовані ціни та тарифи, які становлять 22,0% у структурі ІСЦ. їх зростання на 2,5% за вересень спричинило 0,5 в. п. внеску в зміну ІСЦ.

В річному вимірі рівень зростання адміністративно регульованих цін підвищився до 22,4% (4,9 в. п. – внесок у зміну ІСЦ).

У вересні відбулося чергове підвищення акцизів на тютюнові вироби (на 5,0%), що разом із подорожчанням сировини призвело до збільшення їх вартості на 4,7%. У річному вимірі ціни на алкогольні напої та тютюнові вироби зросли на 22,3%.

Другий місяць поспіль ціни на паливо збільшилися на 4,8%, а їх зростання в річному вимірі прискорилося до 56,0%. Це підвищення, яке відбувалося попри падіння світових цін на нафту, зумовлювалося девальвацією гривні та було додатковим чинником подорожчання інших компонентів ІСЦ, собівартість яких значною мірою включає транспортні витрати. Прямий внесок подорожчання палива в споживчу інфляцію був порівняно незначний (0,1 в. п. за місяць та 1,1 в. п. у річному вимірі), зважаючи на невелику вагу цього компонента в споживчому кошику (2,1%).

Розглянувши індекс цін виробників можна зробити висновки про те, що його зростання продовжило сповільнюватися п'ятий місяць поспіль до 2,4% за вересень. У річному вимірі його зростання прискорилося до 26,9%.

У вересні тривало суттєве підвищення цін у галузі добування кам'яного вугілля (на 12,7% за місяць; 0,5 в. п. – внесок у зміну ІЦВ), що пов'язано з призупиненою роботою багатьох шахт на сході України (зокрема в серпні видобуток вугілля знизився на 46,3% порівняно із серпнем попереднього року) за одночасного ускладнення постачання вугілля на переробні підприємства. У річному вимірі ціни в добуванні кам'яного вугілля зросли на 29,8%.

Переважний вплив на динаміку ІЦВ мало зростання цін у переробних галузях, враховуючи їх найвагомішу частку в структурі промисловості України (66,4%). Девальвація гривні в серпні, а також підвищення граничних цін на газ для промислових підприємств у вересні (на 3,2%) обумовлювали підвищення цін в експортоорієнтованих галузях:

- у металургійному виробництві ціни зросли на 4,2% за місяць, що забезпечило найбільший внесок у зміну ІЦВ (0,7 в. п.);

- у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції ціни зросли на 4,1 %, що було спричинено також Підвищенням зовнішніх цін на окрему хімічну продукцію, зокрема на аміак на 13,1%.

Девальвація гривні та подорожчання енергоносіїв (граничні ціни на газ для промислових підприємств зросли на 40,9% у річному вимірі) були також основними чинниками річного зростання цін у цих галузях промисловості. У металургії ціни підвищилися на 38,8%, у хімічній галузі – на 39,5% [3].

Наслідки інфляції:

1) соціальні: зменшення доходів у тих верств населення, що живуть за рахунок бюджетних коштів (педагоги, медики, державні службовці та інші); зменшення доходів у пенсіонерів; зменшення доходів у осіб, що живуть за рахунок виплат по соціальному страхуванню (інваліди); знецінення заощаджень; зниження життєвого рівня населення із фіксованими доходами; невпевненість працівників щодо працевлаштування; невпевненість підприємців щодо перспектив свого економічного становища; скорочення платоспроможного попиту населення; загострення соціальних суперечностей у суспільстві.

2) економічні: скорочення обсягів виробництва товарів та послуг, посилення диспропорційності розвитку економіки; зниження обсягів інвестицій, скорочення нових капіталовкладень, спад науково-технічного прогресу; розбалансування банківської системи (зменшення обсягів депозитів та подорожчання банківських позичок); скорочення обсягів міжгосподарського кредитування; поширення бартерних операцій; девальвація національної валюти; зменшення реальної вартості державних доходів; здійснення неконтрольованої емісії грошей; дезорганізація зовнішньоекономічних зв'язків, отримання припливу іноземного капіталу, погіршення платіжного балансу країни.

Антиінфляційна політика – це комплекс відповідних заходів державного регулювання економіки, які спрямовані на боротьбу з інфляцією.

У міжнародній практиці застосовуються такі класичні напрямки антиінфляційної політики: дефляційна політика (регулювання попиту); політика доходів (регулювання витрат).

Дефляційна політика включає ряд методів обмеження платоспроможного попиту через фіскально-бюджетний і кредитно-грошовий механізм: скорочення державних витрат; посилення податкового тиску; випуск державних цінних паперів; кредитна рестрикція; лімітування випуску готівки.

Політика доходів передбачає державний контроль над заробітною платою та цінами: фіксація заробітної плати; фіксація цін на товари та послуги; встановлення темпів росту заробітної плати та цін у певних межах; проведення жорсткої антимонопольної політики [4].

Висновки. Інфляція як складне соціально-економічне явище виступає інструментом стихійного перерозподілу фінансових ресурсів між різними галузями економіки та групами населення, що має суттєвий, та у своїй більшості негативний вплив на фінансову систему, та економіку в цілому.

В Україні інфляційні процеси мають свої особливості, тобто свої чинники та наслідки, серед яких у першу чергу можна виділити майже суцільний дефіцит товарів, що має хронічний характер, високі затрати виробництва при низькому рівні оплати праці та надзвичайно низький рівень продуктивності праці.

Розв'язання завдання зниження інфляції, а тим більше її подолання, можливе лише при комплексному підході, коли буде запроваджено заходи адекватні чинникам, що її породжують.

Список використаних джерел

1. Кириленко В. В. Економіка : навчальний посібник / В. В. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 193с.
2. Остапчук Ю. М. Індекс споживчих цін : сприйняття та реальність : посібник для користувачів / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державний комітет статистики України, 2006. – 56 с.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/>. Дата останнього доступу : 21.10.2014.
4. Чистов С. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник / С. М. Чистов. – К. : КНЕУ, 2002. – 208 с.

I. Vlasyuk. Inflation processes in Ukraine: evolution, current state.

The article investigates inflation as an economic phenomenon, its influence on the economy of Ukraine. It analyzes the current state of inflation, possible inflationary risks, and also advises on the role of the state in its normalization.

Keywords: inflation, consumer price index, producer price index, basic inflation, GDP deflator, anti-inflation policy.

*Науковий керівник – канд. екон. наук, доцент Бурковська А. В.
Миколаївський національний аграрний університет*